
La idea de democràcia

PID_00248519

Joan Balcells Padullés

Índex

Objectius	5
1. Introducció	7
2. La teoria de la democràcia com a camp d'estudi	12
2.1. Teories normatives enfront de teories positives	13
2.2. Teories procedimentals enfront de teories substantives	14
2.3. Teories agregatives enfront de teories deliberatives	16
3. Una aproximació al concepte de democràcia	17
3.1. Una proposta de definició: la poliarquia	18
3.2. Antecedents	20
3.2.1. Democràcia directa	21
3.2.2. Govern representatiu	22
3.2.3. El component liberal	24
3.3. La diversitat de models normatius	25
3.3.1. Democràcia minimalista	25
3.3.2. Democràcia participativa	26
3.3.3. Democràcia deliberativa	27
3.3.4. Democràcia cosmopolita	28
3.4. Dilemes i paradoxes	28
4. Lectures seleccionades	32
Bibliografia	35

Objectius

Els objectius d'aquest mòdul són els següents:

- 1.** Comprendre l'especificitat de la teoria de la democràcia com a camp d'estudi i les preguntes fonamentals que es formula.
- 2.** Entendre les diferents aproximacions a la idea de democràcia en la seva dimensió conceptual, normativa i empírica.
- 3.** Reflexionar sobre les principals problemàtiques que planteja la democràcia com a idea política.

1. Introducció

Avui dia existeix un ampli consens al voltant de la democràcia com la millor forma de govern possible o, per dir-ho a la manera de Winston Churchill, com la pitjor forma de govern a excepció de totes les altres. La democràcia s'ha convertit en sinònim de legitimitat política, fins al punt que se sol assumir que un govern només és moralment acceptable si és capaç de revestir-se d'elements o d'arguments democràtics. Tant és així que fins i tot alguns règims autocràtics apel·len a una certa idea de govern popular –autoafirmant-se com els autèntics intèrprets de la voluntat del poble– com a mecanisme per a sustentar el seu poder polític.

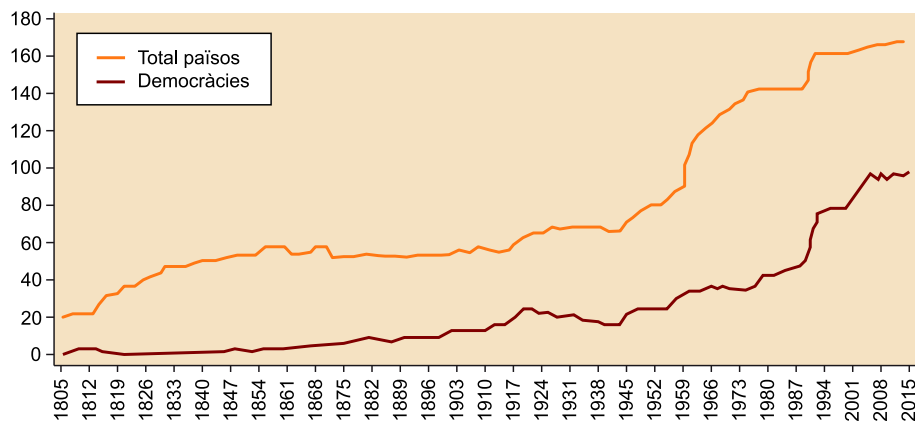
Preguntat sobre quin era el fenomen més rellevant del segle XX, el premi Nobel d'economia Amartya Sen no va tenir cap mena de dubte a afirmar que havia estat l'auge de la democràcia com a sistema polític de govern. Ell mateix ho explica en un breu article amb un títol que és en si mateix una declaració d'intencions: «La democràcia com a valor universal» (Sen, 1999). Per a Sen, la democràcia ha guanyat –almenys de moment– la batalla de la legitimitat davant les seves possibles alternatives:

«En qualsevol època i ambient social, sempre hi ha creences molt esteses que sembla que infonen respecte –com una mena de norma general, com una mena de configuració “per defecte” en un programa d'ordinador–, és a dir, que es consideren bones llevat que les seves pretensions siguin negades d'alguna manera precisa. Doncs bé, tot i que la democràcia encara no es practica arreu, ni tan sols és acceptada d'una manera uniforme, el sistema de govern democràtic ha assolit actualment l'estatus de ser considerat en general bo, dins l'ambient de l'opinió pública mundial. De manera que són els detractors de la democràcia els qui han de justificar cada vegada més els motius d'aquest rebuig, i no a l'inrevés.»

A. Sen (1999). «Democracy as a universal value». *Journal of democracy* (vol. 3, núm. 10, pàg. 3-17). Fragment extret de la traducció al català per a la revista *Idees* (núm. 6).

Certament, la democràcia ha anat guanyant pes arreu del món. Si observem el gràfic 1 podem comprovar com el número de democràcies s'ha multiplicat en el decurs del segle XX, tot i que també ho ha fet el número total d'estats arran de nombrosos processos de descolonització i independència. La idea de democràcia ha aconseguit estendre's més enllà dels seus límits locals i ha estat capaç de viatjar més enllà de les distàncies en contextos culturals, socials i polítics ben diversos.

Gràfic 1. Nombre de democràcies en l'àmbit mundial (1805-2015)*

Font: Polity IV Dataset: www.systemicpeace.org/inscrdata.html

* S'inclouen com a democràcies els països que tenen una puntuació a l'escala Polity IV igual o superior a 6 (només països amb més de 500.000 habitants).

Tot i l'expansió geogràfica que es pot observar en el gràfic, a la democràcia encara li queda camí per córrer per ser universalment present arreu del món. Amb tot, sí que la victòria de la democràcia en el camp de les idees polítiques sembla aclaparadora. La desfeta del feixisme després de la Segona Guerra Mundial i la posterior caiguda del bloc soviètic han convertit la democràcia (més concretament, la democràcia de tipus liberal) en l'únic joc possible. La taula 1 mostra com els ciutadans de la major part dels països –fins i tot d'estats amb poques credencials democràtiques– tendeixen a valorar molt positivament el fet de poder viure en democràcia.

Taula 1. La importància de viure en democràcia

País	Mitjana	País	Mitjana	País	Mitjana
Algèria	8,1	Iraq	8,0	Romania	8,6
Azerbaidjan	8,1	Japó	8,3	Rússia	7,4
Argentina	8,5	Kazakhstan	8,6	Rwanda	7,7
Austràlia	8,8	Jordània	8,3	Singapur	7,7
Armènia	8,6	Corea del Sud	8,3	Eslovènia	8,1
Brasil	8,1	Kuwait	8,2	Sudàfrica	7,6
Bielorússia	7,5	Kirguizistan	7,9	Zimbabwe	8,8
Xile	8,5	Líban	8,0	Espanya	8,6
Xina	8,4	Líbia	8,1	Suècia	9,3
Taiwan	8,9	Malàisia	8,6	Tailàndia	8,4
Colòmbia	8,1	Mèxic	8,5	Trinitat i T.	8,6
Xipre	9,2	Marroc	8,5	Tunísia	8,5
Equador	8,5	Països Baixos	8,9	Turquia	8,6

Nota

Aquesta taula mostra, per a una àmplia selecció de països, l'aprovació generalitzada de la democràcia com a sistema de govern. Llevat d'alguna excepció, les valoracions tendeixen a ser força notables. Amb tot, el que l'opinió pública entén per democràcia pot variar significativament d'un país a un altre (vegeu, per exemple, la taula 2).

Basat en enquestes d'opinió pública. Resposta a la pregunta: «Com d'important és per a tu viure en un país que és governat democràticament?». Valor mitjà en una escala d'1 (gens important) a 10 (absolutament important).

Font: World Values Survey (onada 2010-14), <http://www.worldvaluessurvey.org>

País	Mitjana	País	Mitjana	País	Mitjana
Estònia	8,3	Nova Zelanda	8,7	Ucraïna	7,8
Geòrgia	8,7	Nigèria	7,9	Egipte	9,0
Alemanya	8,9	Pakistan	7,9	Estats Units	8,4
Ghana	8,4	Perú	8,4	Uruguai	9,0
Haití	6,4	Filipines	8,0	Uzbekistan	8,8
Hong Kong	7,8	Polònia	8,7	Iemen	8,5
Índia	7,8	Qatar	8,3		

Basat en enquestes d'opinió pública. Resposta a la pregunta: «Com d'important és per a tu viure en un país que és governat democràticament?». Valor mitjà en una escala d'1 (gens important) a 10 (absolutament important).

Font: World Values Survey (onada 2010-14), <http://www.worldvaluessurvey.org>

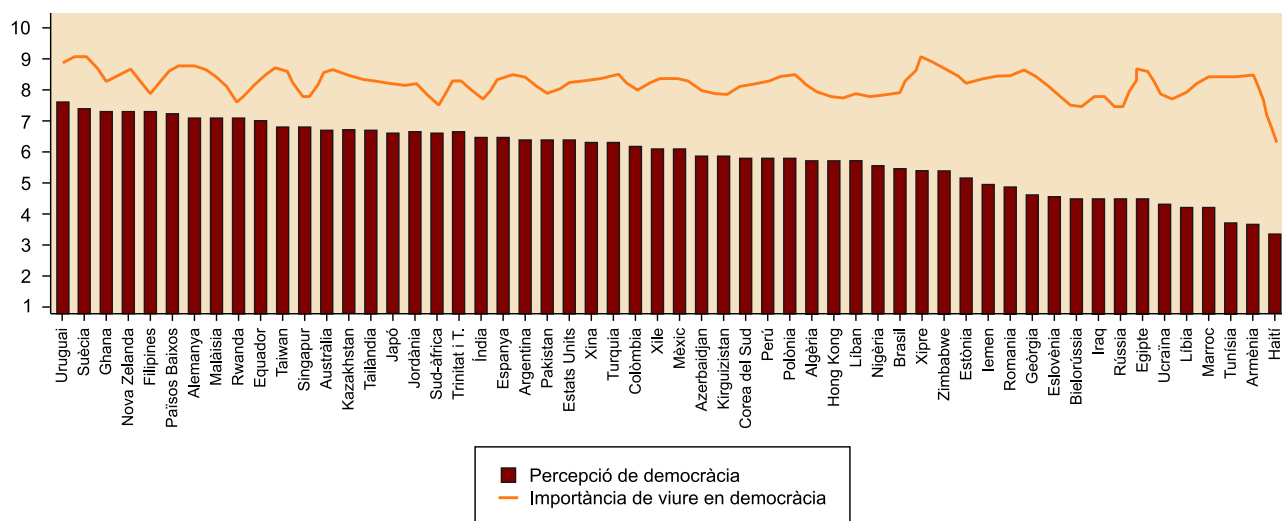
Aquest triomf de la democràcia com a font legitimadora del poder polític no deixa de ser sorprenent des d'un punt de vista històric. El concepte de democràcia no sempre ha tingut bona premsa, ans al contrari. Són ben conegudes les crítiques que des de l'antiguitat ha rebut la democràcia com a forma de govern. Plató (427-347 aC), per exemple, defensava, a la *República*, que la política ha de ser conduïda per una elit d'experts i no ha d'estar sotmesa a la voluntat de les masses. Plató utilitzava la metàfora del pilot i la nau: de la mateixa manera que una nau necessita ser governada per un pilot expert que pugui dur-la a bon port, la política ha de ser dirigida per una elit preparada que sigui capaç de gestionar adequadament els afers públics i prendre les millors decisions possibles. Aquesta crítica ha estat persistent al llarg de la història, tal i com resumeix Macpherson:

«[...] en la tradició general occidental de pensament polític, desde Platón y Aristóteles hasta los siglos XVIII y XIX, la democracia se definía, si es que se pensaba en ella, como el gobierno de los pobres, los ignorantes y los incompetentes, a expensas de las clases ociosas, civilizadas y ricas.»

C. B. Macpherson (2003). *La democracia liberal y su época*. Madrid: Alianza (pàg. 21).

L'àmplia acceptació de què gaudeix avui la democràcia, tanmateix, conviu amb alguns fenòmens que obliguen a mantenir-hi una visió crítica. Per exemple, per bé que la major part dels individus considera absolutament important el fet de viure en democràcia, molts ciutadans són alhora crítics amb el funcionament dels sistemes democràtics en els seus països respectius. Fixem-nos, per exemple, en les diferències entre la importància assignada a la democràcia i la valoració que en fan els seus ciutadans en diversos països d'arreu del món (gràfic 2).

Gràfic 2. Percepció ciutadana de democràcia

Basat en enquestes d'opinió pública. Resposta a la pregunta: «Com de democràtic és governat el teu país?». Valor mitjà en una escala d'1 (gens democràtic) a 10 (completament democràtic). La línia discontinua es refereix a la pregunta sobre la importància de viure en democràcia (escala 1 gens important – 10 absolutament important). Font: World Values Survey (onada 2010-14): <http://www.worldvaluessurvey.org>.

Nota

Algunes dades d'aquest gràfic són curioses i obliguen a repensar-ne la validesa. Alguns països són percebuts com a força democràtics per part dels ciutadans, per bé que no solen constar com a tals en els índexs de democràcies elaborats per experts (com succeeix, per exemple, en el cas de Ruanda o de la Xina). Alguns fenòmens, com la manca de llibertats o la repressió política, poden ajudar a explicar els biaixos en la resposta.

En certa manera, el gràfic 2 mostra una distància relativa entre la importància que els ciutadans atribueixen a la democràcia i la percepció que tenen sobre el seu funcionament. A simple vista, podríem deduir que l'ideal de democràcia genera certes expectatives que després no es corresponen amb la seva pràctica real. Això succeeix fins i tot en els països on la democràcia està més consolidada i que compten amb una llarga història democràtica al seu darrere. La insatisfacció amb el funcionament de les institucions polítiques, la corrupció, la manca de confiança, el desinterès per la política, etc., són factors que poden desgastar la valoració sobre el funcionament de la democràcia. Malgrat això, els ciutadans solen valorar molt positivament les oportunitats i les llibertats que s'associen amb els sistemes democràtics (Dahl, 2000).

Les dades que hem presentat fins ara plantegen tot un seguit d'interrogants:

- Per què la democràcia té una connotació globalment tan positiva? Quins beneficis s'associen al fet de viure en democràcia?
- Per què aquesta percepció ha variat tant al llarg de la història?
- Per què es produeix aquest decalcatge entre la importància que s'atorga a la democràcia i la valoració sobre el seu funcionament?
- Tothom entén el mateix per *democràcia*? Quins significats té?

- Com podem saber si un país és o no és en realitat una democràcia? Quins criteris mínims ha de complir un país per tal de ser-ho?
- Hem d'associar necessàriament la democràcia amb els estats? Podem parlar de democràcia a altres nivells?

Totes aquestes preguntes són una petita mostra dels interrogants que es poden plantejar des de la teoria de la democràcia. Tot seguit, en els propers apartats d'aquest mòdul, presentarem breument alguns dels principals eixos de la teoria de la democràcia com a camp d'estudi i farem una primera aproximació a les múltiples arestes del concepte de democràcia, des de la seva definició i antecedents fins als debats normatius i dilemes que suscita.

2. La teoria de la democràcia com a camp d'estudi

La **teoria de la democràcia** és un camp específic dins de la ciència política que se centra en l'estudi del fenomen de la democràcia. La reflexió sobre la democràcia com a forma de govern compta amb segles d'història al seu darrere i es pot resseguir al llarg de la història de les idees polítiques a través dels escrits de múltiples filòsofs i pensadors que han debatut a bastament, entre moltes altres qüestions, sobre quina és la millor forma de govern o sobre les bondats i els perills dels governs populars.

Més enllà de la seva dimensió filosòfica i històrica, la democràcia ocupa un lloc central dins de la ciència política. L'expansió de la democràcia com a forma de govern ha fet que la ciència política contemporània (des de diferents àmbits com ara l'estudi del comportament electoral i l'opinió pública, les institucions polítiques, les polítiques públiques, etc.) dediqui bona part dels seus esforços a analitzar el funcionament de la política en democràcia. Això situa la democràcia en el punt de mira de molts analistes i observadors.

Per a Dahl (1992a), un dels grans autors de referència, la teoria de la democràcia com a camp d'estudi està integrada per perspectives molt diverses, que van des de la reflexió filosòfica sobre els principis rectors de la democràcia, fins a l'anàlisi històrica, la descripció empírica o la construcció de models analítics per entendre el funcionament real de les democràcies. D'aquesta manera, l'estudi de la democràcia té un caràcter pluralista i engloba enfocaments teòrics i metodològics ben diversos.

La teoria de la democràcia respon a diferents objectius que podríem sintetitzar en tres grans àrees:

- Una part de la discussió teòrica està encaminada a la definició de democràcia des d'un punt de vista **conceptual**. És a dir, en substanciar què és la democràcia i en què es diferencia d'altres règims o sistemes polítics. La definició de democràcia ha de servir per aportar el rigor conceptual necessari per descriure i analitzar l'objecte d'estudi amb precisió (vegeu per exemple, Schmitter i Karl, 1991).
- La teoria de la democràcia inclou també l'estudi sobre les bases normatives de la democràcia, és a dir, per què la democràcia és desitjable, quins són els seus valors i quina és la seva justificació en termes morals. Aquesta és la dimensió pròpia de la teoria **normativa**.

- Finalment, hi ha teories que se centren en descriure i explicar els sistemes democràtics tal i com funcionen a la pràctica. Aquest és el cas de la teoria **positiva** o **empírica**.

A continuació posarem el focus en tres disjuntives que ens ajudaran a entendre alguns dels diversos eixos i posicions que caracteritzen l'estudi de la teoria de la democràcia.

2.1. Teories normatives enfront de teories positives

En l'àmbit de la teoria de la democràcia, la distinció entre qüestions normatives i empíriques és molt viva. De fet, el terme *democràcia* serveix per referir-se tant a sistemes polítics que podem observar en el món real (i, per tant, apel·la a fets empírics), com a una sèrie de valors i principis sobre com hauria de ser un bon govern o una societat ben ordenada (i, per tant, apel·la a ideals normatius). Més endavant veurem que, per aquest motiu, el teòric R. A. Dahl proposa fins i tot utilitzar dos termes diferents: *democràcia* i *poliarquia*.

L'elaboració de teoria pot respondre a un àmbit empíric o normatiu, els quals han tendit a separar-se en literatures i disciplines diferents. La teoria pot tenir per objectiu proporcionar models analítics i explicatius amb una base científica, al marge de judicis de valor. En aquest sentit, la teoria serà bona en la mesura que s'adapti a la realitat, ajudi a la comprensió dels fenòmens observats i permeti, fins i tot, fer-ne prediccions. Però la teoria també pot servir per construir models ideals que orientin sobre allò que és moralment bo o desitjable. En aquest altre sentit, la teoria aporta un patró crític sobre el qual poder fer valoracions, tant per sospesar o avaluar la bondat de possibles alternatives com per guiar-ne l'acció.

La teoria de la democràcia pot operar, doncs, en aquests dos nivells en funció del tipus d'interrogants que es planteja:

- Des d'un punt de vista **positiu**, algunes preguntes fan referència a qüestions de fet, sobre el funcionament de la democràcia, sobre possibles causes i efectes, etc. Un enfocament de caràcter positiu posa l'accent en l'explicació per mitjà de l'anàlisi dels fets, ja sigui mitjançant l'observació empírica o de l'aplicació de models analítics. Per què sorgeixen les democràcies en uns països i no en uns altres?, quins efectes tenen els governs democràtics sobre la població?, quins individus tendeixen a participar més en processos electorals?, etc. Aquest és el tipus de preguntes que es formula la ciència política empírica.
- Des d'un punt de vista **normatiu**, algunes preguntes fan referència als principis i valors que haurien d'articular la idea de democràcia. Un enfocament de tipus normatiu se centra en l'àmbit de la justificació, la prescripció o l'emissió de judicis de valor sobre allò moralment desitjable. És a dir, ens situem en l'àmbit de «l'haver de ser», dels ideals. Per exemple:

quins valors defineixen la democràcia?, per què és bona la participació?, quines condicions ha de complir el poder polític per ser democràticament legítim?, etc. Aquest és el tipus de pregunta que es formula la filosofia política o la teoria política normativa.

Malgrat les diferències, els dos enfocaments tenen punts d'interconnexió i d'alguna manera podríem dir que estan condemnats a entendre's, atès que en el concepte de democràcia conflueixen tant la seva dimensió com a ideal polític com la seva realització pràctica com a forma de govern. Com diu Giovanni Sartori:

«Un sistema democrático está sustentado en una deontología democrática, y lo que la democracia es no puede separarse de lo que la democracia debería ser. Una experiencia democrática se desarrolla a caballo del nivel entre el deber ser y el ser, a lo largo de una trayectoria marcada por unas aspiraciones ideales que siempre van más allá de las condiciones reales. Ello implica que el problema de definir la democracia se desdobra, porque si por un lado la democracia requiere una definición prescriptiva, por el otro no se puede ignorar su definición descriptiva.»

G. Sartori (2007). *¿Qué es la democracia?*. Madrid: Taurus (pàg. 18).

2.2. Teories procedimentals enfront de teories substantives

Podem aproximar-nos a la definició de democràcia des de diferents angles o punts de vista. Se sol distingir entre dos enfocaments diferents depenent de si es posa l'accent en els resultats (democràcia substantiva) o bé en els procediments (democràcia procedimental):

- Un enfocament **substantiu** associa la democràcia a una sèrie de resultats o d'objectius polítics que és necessari assolir perquè un sistema polític sigui considerat més o menys democràtic. Aquests resultats poden ser, per exemple, un cert nivell de benestar, d'igualtat socioeconòmica, de desenvolupament humà, de participació o deliberació, etc.
- Un enfocament de tipus **procedimental** posa l'accent en les regles, les institucions o els procediments mínims que defineixen el joc polític democràtic, més que no pas en els resultats que aquestes regles han d'acabar produint. Els partidaris de les concepcions més procedimentals argumenten que és molt difícil posar-se d'acord amb els objectius de la democràcia. Per exemple, hi ha un gran debat sobre quin és el nivell d'igualtat que requereix un sistema democràtic, o sobre quins són els graus de deliberació o participació òptims. D'aquesta manera, defensen que és més fàcil arribar a posar-se d'acord sobre quines són les regles mínimes que defineixen el joc democràtic més que no pas en els resultats que aquestes regles han de produir.

Amb tot, les definicions de democràcia poden incloure elements de tipus tant procedimental com substantiu (vegeu, per exemple, la definició de qualitat democràtica a Diamond i Morlino, 2004). Tant important pot ser el compliment de regles procedimentals com l'assoliment de determinats objectius o

Lectures recomanades

Sobre la complementarietat d'aquests dos enfocaments, vegeu, per exemple:

R. A. Dahl (1992a). *La democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós.

G. Sartori (2007). *¿Qué es la democracia?*. Madrid: Taurus.

I. Shapiro (2005). *El estado de la teoría democrática*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

Vegeu també

Per a aprofundir més sobre aquesta qüestió, podeu consultar el mòdul «Mesurament i qualitat de la democràcia».

resultats. En efecte, si la democràcia implica que tothom ha de poder participar en el procés polític i que no han d'existir *a priori* barreres que exclouin determinats col·lectius, cal garantir uns certs resultats mínims (en termes, per exemple, de benestar econòmic i social, etc.) que ho facilitin.

Fixem-nos en els possibles trets definitoris de democràcia que es pregunten en enquestes d'opinió com les que es recullen en el World Values Survey. Entre altres qüestions, es pregunta als ciutadans fins a quin punt (en una escala d'1 a 10) consideren que les següents característiques són part essencial de la democràcia:

- «1. Elegir els líders polítics per mitjà d'eleccions lliures.
2. Els drets civils protegeixen la llibertat de les persones de l'opressió de l'estat.
3. El govern fa pagar impostos als rics per donar un subsidi als pobres.
4. L'estat iguala la renda de les persones.»

Els punts 1 i 2 fan referència clarament a institucions i requisits procedimentals de la democràcia, com són l'existència d'eleccions lliures o el reconeixement de drets fonamentals que protegeixen l'individu. Els punts 3 i 4, en canvi, es podrien considerar com a resultats de determinades polítiques, que en aquest cas afecten la redistribució de la riquesa.

Taula 2. Diferents definicions de democràcia

	(1) Elegir els líders polítics per mitjà d'eleccions lliures		(2) Drets civils per protegir la llibertat de les persones davant l'opressió de l'estat		(3) El govern fa pagar impostos als rics per donar un subsidi als pobres		(4) L'estat iguala la renda de les persones	
	Mitjana	Desv.	Mitjana	Desv.	Mitjana	Desv.	Mitjana	Desv.
Índia	7,8	2,7	7,3	2,8	7,1	3,2	7,1	3,0
Perú	7,9	2,3	6,6	2,7	5,0	2,8	5,8	2,9
Romania	8,5	2,5	8,5	2,4	6,0	3,3	6,3	3,4
Corea del Sud	8,1	2,3	7,0	2,5	7,4	2,3	5,1	2,7
Espanya	8,7	1,8	8,1	2,0	7,0	2,3	6,7	2,2
Suècia	9,3	1,8	8,6	2,2	6,4	2,7	3,4	2,6
Estats Units	8,3	2,4	7,5	2,5	5,0	2,7	3,8	2,7

Basat en enquestes d'opinió pública per a una selecció de països. Resposta a la pregunta: «Per cadascuna de les característiques mencionades, digui com d'essencials són per una democràcia». Escala d'1 (gens essencial) a 10 (completament essencial). La taula mostra la mitjana i la desviació estàndard.

Font: World Values Survey (onada 2010-14), <http://www.worldvaluessurvey.org>

Nota

Aquesta taula permet observar algunes diferències curioses en l'aproximació de democràcia entre l'opinió pública de diferents països. L'associació de la democràcia amb les eleccions (1) és un element força estès i compartit, mentre que l'associació de la democràcia amb criteris redistributius (3) i, amb més intensitat, (4) resulta més polèmic, amb unes puntuacions més baixes i una desviació estàndard més marcada. En alguns països

com l'Índia, on existeixen índexs de pobresa més elevats, la democràcia es percep com una promesa de més igualtat socioeconòmica.

2.3. Teories agregatives enfront de teories deliberatives

Una altra disjuntiva que podem trobar en la teoria de la democràcia confronta els enfocaments anomenats *agregatius* amb els *deliberatius*. Uns i altres comparteixen el fet de situar les preferències dels ciutadans com a base del procés democràtic, però divergeixen en els èmfasis i la ruta que convé seguir:

- Per a les teories **agregatives**, un procés democràtic ha de comptabilitzar i agregar les preferències dels individus per tal que les decisions polítiques siguin coherents amb el que prefereix la majoria. D'aquesta manera, l'èmfasi recau sobretot en l'**expressió de les preferències** per mitjà del vot. Les teories agregatives posen l'accent en les regles i processos que permeten transformar les preferències individuals en una voluntat col·lectiva o majoritària.
- Les teories **deliberatives**, en canvi, posen l'èmfasi no tant en l'expressió de les preferències sinó en el **procés com es formen aquestes preferències**. Les teories sobre la democràcia deliberativa centren l'atenció en la veu més que no pas en el vot. És a dir, destaquen la importància del debat públic i de l'intercanvi d'arguments com a condició necessària perquè les preferències dels individus estiguin degudament justificades i informades.

Ambdós enfocaments són fins a cert punt complementaris. Idealment podem suposar que un procés democràtic ha de tenir espai per al debat públic per tal que els ciutadans puguin posar a prova les seves opinions i les seves punts de vista, confrontar projectes i idees rivals, i adquirir així una posició informada sobre una determinada qüestió. Alhora, resulta també necessari, de cara a la presa de decisions, tenir mecanismes –com el vot– per agregar voluntats i esbrinar quina és l'opció majoritària o amb més suports per tal d'orientar les polítiques públiques d'acord amb les prioritats col·lectives.

Vegeu també

Pel que fa a les teories agregatives, vegeu-ne més informació al mòdul «L'enfocament econòmic de la democràcia». Quant a les teories deliberatives, vegeu l'apartat «La diversitat de models normatius» d'aquest mòdul i també el mòdul 3 d'aquests materials didàctics.

3. Una aproximació al concepte de democràcia

La democràcia és un concepte complex de definir per diferents motius. La definició literal com a govern del poble (*demos*), planteja més interrogants que no pas respostes. Qui és el poble?, com pot autogovernar-se?, de quina manera participa en el poder polític?, quins límits té?, etc. A tot això, cal sumar-hi també el fet que el terme *democràcia* és d'ús comú i té significats molt variats. Moltes vegades sentim a dir que una determinada acció o decisió és poc democràtica per dir senzillament que no té prou suport, que la considerem injusta, que és discriminatòria, que és elitista, que no ha estat prou debatuda, etc. Entenem *democràcia* com una paraula positiva, com a sinònim ampli de legitimitat, però què li atorga aquesta superioritat moral respecte a altres alternatives?

Efectivament, existeixen diferents tensions en l'aproximació a la idea de democràcia. D'una banda, és un concepte que té una llarga trajectòria històrica i que ha experimentat mutacions considerables al llarg del temps. Per aquest motiu, alguns autors sostenen que per copsar el significat del terme resulta imprescindible una anàlisi genealògica que tingui en compte la seva evolució en el temps (vegeu Dunn, 1995; Manin, 1998).

D'altra banda, com s'ha comentat anteriorment, rere el concepte de democràcia hi ha una tensió irresoluble entre el **ser** i l'**haver de ser**, que ha fet córrer rius de tinta. Per a alguns investigadors, la definició de democràcia ha d'ajustar-se al funcionament dels governs democràtics tal com són. És a dir, el significat de la paraula ha d'ajustar-se a la pràctica real. Per a d'altres, tanmateix, és cabdal que el concepte prengui certa distància amb les pràctiques existents: la democràcia és un ideal normatiu, una idea de bon govern, que ha de servir per orientar la pràctica. Òbviament, entre aquests dos pols existeix una àmplia gamma de matisos.

La diversitat d'objectius i valors que s'ha associat amb la democràcia ha donat lloc a la confrontació de diferents models i maneres d'entendre-la. Això ha fet que –en el debat de les idees polítiques– existeixin una gran quantitat d'adjectius per referir-se i qualificar la democràcia (com ara, per citar-ne només alguns: directa, representativa, liberal, social, participativa, deliberativa, cosmopolita, etc.) en funció de les prioritats que es volen ressaltar.

Totes aquestes qüestions obliguen necessàriament a fer un esforç a l'hora d'esclarir i acotar l'objecte d'estudi per copsar-ne l'abast i poder analitzar-lo de manera adequada.

3.1. Una proposta de definició: la poliarquia

Una de les contribucions acadèmiques més sòlides i reconegudes en el debat sobre la teoria de la democràcia és la noció de poliarquia de R. A. Dahl. *Poliarquia* és el terme que Dahl utilitza per referir-se a les democràcies representatives modernes. Etimològicament comparteix l'arrel de paraules com *monarquia* o *oligarquia*, però en lloc de recaure el govern en mans d'una persona (*monos*) o d'uns pocs (*oligos*), recau en mans dels «molts» (*poli*). Dahl distingeix d'aquesta manera els conceptes *poliarquia* i *democràcia* per tal de separar la democràcia entesa com a ideal normatiu de la seva realització institucional (poliarquia), que sempre podrà ser només aproximativa.

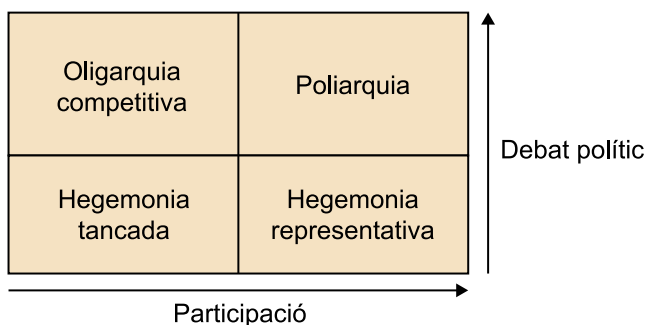
Per a Dahl, un procés polític democràtic ideal s'ha de fonamentar en la igualtat política de tots els seus participants, la qual cosa pressuposa, al seu parer, l'acceptació de cinc criteris fonamentals [taula 3 columna (1)]: participació efectiva, igualtat de vot, comprensió il·lustrada, control final sobre l'agenda i inclusió. Aquests criteris són els que defineixen la democràcia en un sentit ideal. En el fons, aquesta idea conté una forta càrrega d'igualtat com a judici moral:

- Totes les persones han de tenir el mateix valor intrínsec: no hi ha persones superiors a altres ni per motius de naixement ni per altres causes contingents (com, per exemple, en termes de riquesa, coneixement, virtut, etc.).
- Cadascú és el millor jutge dels seus propis interessos, tant a l'hora de saber quins són aquests interessos com a l'hora de defensar-los.

Per aquest motiu, un procés polític ideal, per a Dahl, ha de garantir que tothom hi pugui participar i que aquesta participació es produeixi en peu d'igualtat.

La poliarquia en el fons és una aproximació –més o menys imperfecta– a aquest ideal democràtic mitjançant el desenvolupament de determinades institucions polítiques. La poliarquia inclou dues dimensions bàsiques: la inclusió i la participació de tots els ciutadans en el procés polític, i el debat polític (o la possibilitat d'oposició o contestació política). D'aquesta manera, la poliarquia es diferencia d'altres règims polítics (que Dahl denomina «oligarquies tancades», «hegemonies tancades» o autocràcies, i «hegemonies representatives») en la mesura que suposa una obertura cap a nivells més elevats tant de debat i competència política com de participació popular.

Gràfic 3. Les dimensions de la poliarquia

Així, la poliarquia requereix diverses condicions [taula 3 columna (2)] com l'existència d'eleccions competitives, lliures i iguals, on tots els ciutadans estiguin cridats a participar-hi, però també el reconeixement d'institucions que permetin la llibertat d'expressió, la competència entre fonts informatives (com mitjans de comunicació) plurals i independents, i la llibertat de poder formar associacions o organitzacions per a defensar determinats interessos (des de partits polítics fins a sindicats, organitzacions cíviques, etc.).

Totes aquestes institucions són necessàries per a assolir un nivell de democràcia satisfactori. I, de fet, defineixen mínimament un estat com a democràtic poliarquí per seguir la terminologia de Dahl. Evidentment, això no vol dir que exhaureixin la idea de democràcia, ni molt menys. Sempre hi ha possibilitats de millora per fer els sistemes polítics més propers a l'ideal democràtic.

«Las instituciones de la poliarquía son indispensables para la democracia a gran escala, y en particular para la escala del moderno estado nacional. Para expresarlo en términos algo diferentes, todas las instituciones de la poliarquía son necesarias para la instauración más plena posible del proceso democrático en el gobierno de un país. Pero decir que estas siete instituciones son necesarias no es lo mismo que decir que son suficientes.»

R. A. Dahl (1992a). *La democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós (pàg. 268).

Taula 3. Criteris per a un procés democràtic ideal i institucions polítiques necessàries per a la poliarquia d'acord amb la teoria de Dahl

(1) Criteris per a un procés democràtic ideal	(2) Condicions polítiques necessàries per a la poliarquia
<p>Participació efectiva Tots els membres del <i>demos</i> han de tenir oportunitats iguals i efectives per a donar a conèixer les seves preferències polítiques.</p>	<p>a) Representants elegits b) Eleccions lliures i imparcials c) Sufragi inclusiu d) Dret a ocupar càrrecs públics e) Llibertat d'expressió f) Fonts d'informació alternatives g) Autonomia associativa</p>
<p>Igualtat de vot En el moment de prendre les decisions, cada membre ha de tenir una oportunitat igual i efectiva de votar, i tots els vots han de comptar per igual.</p>	
<p>Comprensió il·lustrada Cada membre ha de tenir oportunitats iguals i efectives d'aprendre sobre polítiques alternatives rellevants i les seves conseqüències més probables.</p>	

Font: Adaptat de Dahl (2008) i Dahl (1992a)

(1) Criteris per a un procés democràtic ideal	(2) Condicions polítiques necessàries per a la poliarquia
<p>Control final sobre l'agenda El <i>demos</i> tindrà l'oportunitat exclusiva de decidir com (i si) els seus membres escolliran els temes que formaran part de l'agenda. D'aquesta manera, el procés democràtic no queda mai tancat. Les polítiques de l'associació sempre estaran obertes al canvi per part del <i>demos</i>.</p>	
<p>Inclusió Cada membre del <i>demos</i> tindrà dret a participar.</p>	

Font: Adaptat de Dahl (2008) i Dahl (1992a)

El concepte de poliarquia, amb les seves institucions necessàries per a un procés democràtic, ha tingut una àmplia repercussió i influència en els estudis, tant teòrics com empírics, de la democràcia i, en especial, en la política comparada. La proposta de Dahl, de fet, s'ha convertit en un referent clàssic en les aproximacions procedimentals de la democràcia. El llistat d'institucions bàsiques permet fixar un cert patró (en termes de requisits procedimentals mínims i necessaris) a partir del qual poder mesurar i diferenciar les poliarquies d'altres règims o formes de govern, o estudiar processos de democratització.

3.2. Antecedents

La democràcia és un concepte amb molts anys d'història al darrere. Des dels seus orígens –ubicats tradicionalment a la Grècia antiga– la democràcia ha viatjat mil·lennis i s'ha anat amarant amb el pòsit dels temps d'altres conceptes i idees polítiques.

Una de les transformacions més rellevants que separa la democràcia antiga de la moderna ha estat l'assimilació de la democràcia amb el **govern representatiu**, malgrat les distàncies i contradiccions latents entre un concepte i l'altre. Des de l'antiga Grècia, la democràcia s'havia entès com l'agrupació de ciutadans que es reunien en assemblea per a decidir sobre els afers col·lectius. En els temps moderns, aquesta visió ha acabat sent substituïda per un sistema en el qual els ciutadans elegeixen els representants polítics que prendran les decisions en nom seu. Aquesta transmutació del concepte ha fet possible la democràcia a una escala molt superior a la de les petites ciutat-estat on va néixer el terme, però també, com a conseqüència, ha limitat la participació directa dels ciutadans en la gestió dels afers públics.

La democràcia moderna té l'**estat** com a seu territorial i com a forma d'organització central del poder polític –entès, en el sentit clàssic de Weber, com a monopoli de la violència legítima dins d'un territori. L'estat delimita territorialment les fronteres dels col·lectius (*demos*) que tenen el dret d'autogovernar-se i configura també la base sobre la qual pren forma institucionalment la seva estructura política. El sorgiment de l'estat, certament, no

té cap vinculació amb la democràcia. De fet, l'estat precedeix diversos segles l'emergència de les primeres democràcies modernes. La democràcia moderna es desenvolupa amb la transformació de l'estat, per mitjà d'un procés de democratització que ha estat fruit de diversos períodes revolucionaris.

D'una banda, cal tenir present la contribució fonamental del **liberalisme polític**. De fet, ens referim a les democràcies modernes no només com a democràcies *representatives*, sinó també com a democràcies *liberals*. El liberalisme polític ha defensat un govern limitat mitjançant mecanismes com la divisió de poders i el reconeixement de tota una sèrie de drets i llibertats fonamentals que són inalienables a l'individu i que han de constrènyer l'exercici del poder. Tot aquest disseny de límits i barreres té la seva màxima expressió en el paper que ha tingut el constitucionalisme dins de la tradició política liberal.

De l'altra, cal esmentar també les pressions i els moviments en favor d'**expandir el sufragi**. El govern representatiu inicialment estava limitat a homes que complien uns determinats requisits, especialment en termes de renda o riquesa. No podem, però, parlar estrictament de governs democràtics fins que el sufragi no s'expandeix cap a capes més àmplies de la població. La progressiva expansió del sufragi ha estat fruit de les lluites, pressions i reivindicacions dels col·lectius fins llavors exclosos del sistema polític i ha permès anar sumant, al procés polític, el conjunt de la població adulta (tot i que, en primer terme, només masculina). Aquest procés ha tingut efectes notables en la dinàmica i funcionament del sistema representatiu, donant lloc al que es coneix com a «política de masses».

3.2.1. Democràcia directa

Malgrat compartir el mateix nom, el que entenien els antics per *democràcia* poc té a veure amb el que avui dia coneixem amb aquesta paraula. La democràcia atenenc atorgava un paper molt més actiu al ciutadà, el qual participava de manera directa en la presa de decisions col·lectives. Curiosament, els grecs feien servir la paraula *idiotés* –de la qual en deriva la paraula *idiota*– per referir-se als ciutadans que prioritzaven els seus interessos personals per damunt dels afers públics. El sistema polític atenenc, per tant, es caracteritzava per una forta implicació del ciutadà en la vida política. És el que posteriorment s'ha conegut com a *democràcia directa*, és a dir, sense intermediaris.

Elogi de la democràcia directa

Potser una de les afirmacions més elogioses d'aquest sistema apareix a la famosa *Oració Fúnebre* de Pèricles, recollida en la *Història de la Guerra del Peloponnès* de Tucídides (460 aC - 396 aC). Aquest escrit ha perviscut com una de les defenses més eloqüents de la democràcia com a sistema de llibertat, en contraposició a la rigidesa i la disciplina de la competidora d'Atenes, Esparta.

«Els nostres ciutadans es preocupen igual dels afers particulars que dels públics, i en altres que es dediquen a llurs oficis particulars es troba una idea suficient de la política. Perquè som els únics que tenim el qui no pren part en els afers públics, no per un tranquil, sinó per inútil; nosaltres personalment almenys jutgem o estudiem amb cura els assumptes,

Lectura recomanada

Per a aprofundir sobre l'expansió del sufragi, podeu consultar:

A. Przeworski (2009). «Conquered or granted? A history of suffrage extensions». *British Journal of Political Science* (vol. 2, núm. 39, pàg. 291-321).

perquè creiem que no són les paraules que perjudiquen l'acció, sinó el no informar-se prèviament per la discussió abans de fer el que cal.»

Tucídides. *Història de la Guerra del Peloponès* (II, pàg. 34-46). Traducció de J. Berenguer Amenós (1954), Fundació Bernat Metge.

El conjunt dels ciutadans es reunia i participava en l'assemblea, tot i que el seu paper era força limitat. En la gestió del dia a dia, existien diferents càrrecs que duïen a terme tasques més executives. Bona part d'aquests càrrecs es distribuïen per mitjà del mecanisme del sorteig, i amb un nivell alt de rotació, de manera que era molt fàcil que qualsevol ciutadà atencés al llarg de la seva vida hagués ocupat algun càrrec de responsabilitat pública. El principi de rotació juntament amb el sorteig és el que permetia que els ciutadans anessin alternant en el temps les funcions de governar i ser governats. Segons Manin (1998), el sorteig encaixava amb una sèrie de valors com la desconfiança cap al professionalisme polític o el repartiment del poder polític entre el conjunt de la ciutadania com a garantia d'igualtat política.

La democràcia entesa amb aquest nivell d'implicació era possible en un context polític limitat (com eren les ciutats-estat) amb un nombre de ciutadans abastable, però inviable per a entitats polítiques de més extensió. Amb l'establiment de l'estat com a base de l'organització política, la democràcia a l'estil atenenc serà vista com una solució política totalment inaplicable als temps moderns.

3.2.2. Govern representatiu

La democràcia moderna apareix estretament lligada a la idea de representació i, de fet, parlem de democràcies *representatives*.

Tot i no ser desconeguda en l'antiguitat, la representació se sol considerar una institució d'origen medieval (Dahl, 1992a, pàg. 41), hereva de com havien funcionat algunes assemblees convocades pel monarca o els nobles en què es tractaven qüestions d'interès, com per exemple el tema dels impostos. Aquesta pràctica va acabar evolucionant i derivant progressivament en el que serien les institucions del govern representatiu. La representació conflueix amb la vella idea democràtica a partir del punt de ruptura que suposa el període revolucionari –amb el cicle de les revolucions anglesa, francesa i americana– respecte l'*statu quo* anterior. La democratització de la representació s'aconsegueix i avança a través de l'eixamplament de les bases, amb l'expansió progressiva del sufragi universal, el qual va permetre passar de sistemes de representació limitats (normalment per criteris de renda) a sistemes de representació cada cop més inclusius, primer amb la introducció del sufragi universal masculí i, posteriorment, femení (vegeu, per exemple, la interessant reflexió plantejada per Pitkin, 2004).

L'assimilació de la democràcia amb representació, amb tot, té històricament els seus adversaris i detractors. Rousseau (1712-1778), per exemple, gran admirador de la llibertat dels antics¹, es mostrava crític amb el concepte de representació i ironitzava en el *Contracte Social* que els anglesos només eren lliures en el moment de votar, després tornaven a ser esclaus ja que són governats per una voluntat aliena a la seva.

⁽¹⁾En contraposició a la llibertat dels moderns, vegeu l'apartat següent per a una explicació d'aquests termes.

Rousseau i la representació

En el capítol 15 del *Contracte Social*, Rousseau es mostra radicalment contrari a la representació fins al punt que afirma que la sobirania no pot ser en cap cas representada. Qualsevol llei que no sigui ratificada en persona pel poble és simplement buida. La desconfiança de Rousseau rau en el fet que els representants polítics diuen actuar en nom del poble, però en realitat n'usurpen la llibertat i actuen d'acord amb la seva pròpia voluntat. Quan els ciutadans abandonen les seves funcions i cedeixen les decisions a un cos electe, en el fons estan renunciant a la seva condició de ciutadans. L'única manera de no perdre la llibertat és mitjançant la participació directa dels ciutadans seguint el model de les antigues ciutat-estat.

El govern representatiu ha experimentat tot un seguit de transformacions fins a desembocar en el sistema polític actual de democràcia representativa (per a una anàlisi aprofundida de la seva evolució històrica, vegeu Manin, 1998). Cal tenir en compte que la democràcia representativa ha donat lloc a una multiplicitat de sistemes i mecanismes diferents, tant pel que fa als sistemes electorals i de partits com al disseny de les institucions i dels processos polítics. En aquest procés ha jugat un paper clau no només l'extensió del sufragi, sinó també el protagonisme dels partits polítics com a engranatge que vehicula les demandes populars dins de la maquinària institucional. Els partits polítics s'han acabat consolidant com a mitjà per aglutinar i articular les preferències dels electors i canalitzar els conflictes socials mitjançant la competència per captar el vot.

Contracte entre governants i governats

En el seu llibre *Els principis del govern representatiu*, el teòric polític Bernard Manin sintetitza els trets distintius del govern representatiu en els quatre principis següents (Manin, 1998, pàg. 17):

- Els qui governen són nomenats per elecció mitjançant intervals regulars.
- La presa de decisions per part dels que governen conserva un grau d'independència respecte dels desitjos de l'electorat.
- Els que són governats poden expressar les seves opinions i desitjos polítics sense estar subjectes al control dels que governen.
- Les decisions públiques se sotmeten a un procés de debat.

Per a Manin, els fundadors del govern representatiu –com James Madison (1751-1836) o Emmanuel Sieyès (1748-1836)– van contraposar la «representació» a la idea clàssica de «democràcia». Lluny de permetre la participació directa dels ciutadans en els afers públics, la representació pretenia consolidar una elit política –més il·lustrada i preparada que el públic general i especialitzada en la deliberació i gestió dels afers públics– que s'encarregaria de filtrar i depurar les opinions dels seus electors per mitjà del debat parlamentari. Tot i ser elegides pels seus representats, aquestes elits no es deurien completament als seus electors, sinó que tindrien marge de maniobra per actuar de manera independent, d'acord amb el seu criteri i judici polític.

Així, mitjançant el procés electoral s'estableix una mena de vincle o de «contracte» polític entre governants i governats. D'una banda, els representants polítics estaran legitimats

per a prendre les decisions col·lectives en nom dels seus representats. De l'altra, els electors podran jutjar els seus representants en les properes eleccions, renovant o bé retirant la confiança atorgada en funció de com hagin actuat. Per aquest motiu, és important que hi hagi tota una sèrie de condicions (com ara la llibertat d'expressió, de crítica i d'opinió) per tal que els ciutadans puguin exercir correctament el seu paper de jutge.

Amb tot, el vincle que uneix el component popular amb les institucions de govern, per mitjà de la mediació dels partits polítics, és un punt crític amb els seus defectes i debilitats. Alguns analistes consideren que els partits polítics s'estan allunyant cada vegada més de les tasques de representació popular a mesura que es converteixen en maquinàries burocràtiques de poder, i que els ciutadans abandonen desencantats la política (vegeu, per exemple, l'anàlisi crítica de Mair, 2015).

3.2.3. El component liberal

A banda de *representatives*, l'altre adjectiu que sol acompanyar les democràcies modernes és el de *liberals*. Amb tot, cal tenir present, com bé diu Giovanni Sartori (2007, pàg. 236), que el liberalisme és anterior a l'aparició de la democràcia moderna. Tot i tenir orígens diferents, liberalisme polític i democràcia han acabat confluint d'alguna manera –encara que amb matisos i discrepàncies– en els sistemes democràtics actuals, que combinen la idea d'autogovern popular amb el reconeixement de drets i llibertats individuals que limiten i constrenyen el poder polític.

El liberalisme com a doctrina política es fonamenta principalment en la protecció d'una esfera de drets i llibertats que protegeixen l'individu contra el poder i la intervenció de l'estat, en contraposició, històricament, als privilegis i a l'arbitrarietat dels sistemes absolutistes de l'Antic Règim. La connexió entre liberalisme i democràcia es produeix amb posteritat i no està exempta de convulsions i conflictes. Té lloc al llarg del segle XIX, a mesura que les llibertats individuals s'expandeixen cap al reconeixement de drets polítics (com el dret d'associació o l'ampliació del sufragi), després de fortes mobilitzacions polítiques i socials agreujades per les desigualtats generades pel model capitalista.

Hi ha, en el fons, una certa tensió entre liberalisme i democràcia. En darrer terme, el liberalisme posa l'accent en les llibertats individuals, mentre que la democràcia fa referència a la idea d'una col·lectivitat que s'autogoverna. La tensió entre aquests dos pols s'ha expressat de diferents maneres:

- Un dels llocs comuns és la confrontació entre diferents idees de llibertat. Benjamin Constant² (1767-1830) defensava la prioritat de la llibertat dels moderns, entesa com la protecció de l'esfera individual, per damunt de la llibertat dels antics, vinculada amb la participació política dels ciutadans en els afers públics. Per a Constant, i contràriament a Rousseau, l'ideal modern de llibertat rau en la protecció de l'esfera individual, la qual cosa permet als individus concentrar-se en l'activitat econòmica i la generació de riquesa. La conseqüència d'això és el desplaçament de l'ideal de lliber-

⁽²⁾Vegeu la famosa conferència pronunciada per Benjamin Constant (1819) «De la llibertat dels antics comparada amb la dels moderns».

tat, prioritzant la pregunta «quant de govern és necessari?» per davant de «qui em governa?».

- Un altre *leitmotiv* del liberalisme clàssic és el perill de la tirania de la majoria. Pensadors com Alexis de Tocqueville (1805-1859) o John Stuart Mill (1806-1873) van alertar del perill que la democràcia derivi cap a un despotisme del poble o una tirania de la majoria que uniformitzi i vulgaritzi la societat, i que acabi anul·lant el pluralisme, la diversitat i els drets i llibertats dels individus en nom de la col·lectivitat. Així, la democràcia correria el perill d'igualar a la baixa el conjunt de la població i, sense l'establiment de límits ni controls, podria ser tant o més perjudicial que un govern tirànic exercit per part d'un dèspota.

3.3. La diversitat de models normatius

Existeixen visions alternatives sobre els continguts i la direcció que ha d'emprendre la idea de democràcia. Com passa amb altres idees polítiques amb una forta càrrega de significat –com, per exemple, les de justícia, igualtat o llibertat–, la democràcia és un concepte controvertit, objecte de múltiples disputes tant en el debat acadèmic com en l'arena política. És un punt on s'entrecreuen diferents idees, visions del món i referències ideològiques, en alguns casos amb espais de coincidència i complementarietat; en d'altres, amb posicions antagòniques i directament en conflicte.

A continuació, per limitació d'espai, farem només referència a una selecció de visions alternatives sobre la idea de democràcia. Per establir un fil argumental, la disputa entre aquests enfocaments diferents es pot entendre en termes de grau, des de la visió mínima com a competència entre elits (democràcia minimalista o schumpeteriana), fins a versions més exigents que apunten de manera crítica cap a direccions més allunyades de l'*statu quo*. Aquestes últimes poden anar des d'una participació major del *demos* en el procés polític (democràcia participativa) o un major pes de la reflexió i el debat públics (democràcia deliberativa), fins a l'exploració de noves formes polítiques que donin resposta als reptes globals més enllà de la sobirania dels estats (democràcia cosmopolita). Aquestes alternatives no exhaureixen el debat sobre els diferents models normatius de democràcia, però sí que serveixen a tall il·lustratiu per a introduir algunes de les línies principals de discrepància.

3.3.1. Democràcia minimalista

Per a alguns, la idea de govern popular no va més enllà de la idea de competència electoral: la democràcia és simplement un sistema representatiu que combina la competència entre elits amb la participació popular per mitjà del mecanisme del procés electoral. Una de les definicions més conegudes que sintetitza aquesta expressió és la que aporta Joseph Schumpeter en la seva obra *Capitalisme, Socialisme i Democràcia* (1968). D'acord amb Schumpeter, la de-

mocràcia es defineix com «aquella solució institucional per arribar a decisions polítiques en la qual els individus adquireixen la capacitat de decidir per mitjà de la lluita competitiva pel vot del poble». Així doncs, la democràcia es reduïx, a la pràctica, a una competició entre elits, on el poble, com a electorat, només intervé periòdicament per seleccionar líders d'entre els que s'ofereixen en el mercat polític.

Cal entendre la definició de Schumpeter com una crítica a determinades idees clàssiques, en especial la de «bé comú» o «voluntat general» (que trobem, per exemple, en Rousseau), que considera vagues o fins i tot perilloses. Per a Schumpeter, és un error pensar que existeix una voluntat comuna o que el bé comú és quelcom identificable que es pot arribar a descobrir racionalment. La millor manera de concebre la democràcia no és a través d'aquestes idees, sinó reconeixent la pluralitat d'interessos en competència i entenent que el principi democràtic és simplement un mecanisme de selecció entre alternatives rivals. La definició de Schumpeter ha tingut un ampli ressò en la ciència política –sobretot des de les perspectives més positivistes i empíriques– amb la idea d'aconseguir una definició mínima de democràcia coherent amb la pràctica real i alliberada de distorsions i prejudicis ideològics (per una discussió en aquesta línia, vegeu, per exemple, Przeworski 2010). Amb tot, també ha estat sovint objecte de fortes crítiques per oferir una visió reduïda i poc ambiciosa de la democràcia.

3.3.2. Democràcia participativa

La definició de democràcia com a competència entre elits ha despertat algunes crítiques sobre el paper limitat que s'atribueix als ciutadans en el joc democràtic. La crítica de la democràcia participativa es basa no en l'àmbit de la descripció del govern representatiu, sinó en l'àmbit normatiu, sobre com hauria de funcionar i cap on s'hauria de dirigir la democràcia. Definir i adaptar el concepte de democràcia tal i com està funcionant a la pràctica, amb totes les seves limitacions i disfuncionalitats, pressuposa d'alguna manera una certa justificació del sistema i de l'*statu quo*. Precisament, les teories de la democràcia participativa sostenen que la democràcia ha de canviar i evolucionar cap a formes on hi hagi més implicació del ciutadà. Aquestes teories sorgeixen amb força durant la dècada dels seixanta als EUA, en un període de màxima convulsió i eferescència política i social (vegeu, per exemple, Macpherson, 2003, o Pateman, 1970).

La democràcia participativa ha posat l'accent en una freqüent i major intervenció del ciutadà en els afers públics per mitjà, per exemple, de mecanismes de democràcia directa com ara els referèndums. En part, la inspiració d'aquest model rau en el vell ideal de l'àgora atenenca. Tanmateix, la participació massiva suscita diferents crítiques (vegeu, per exemple, Sartori 1999). No tots els individus valoren ni tenen perquè valorar de la mateixa manera la participació política. Per a alguns, la participació política pot resultar altament gratificant, però és possible que bona part de la població no la consideri una prioritat o

que en tot cas només estigui interessada en participar políticament de manera molt ocasional o esporàdica. També caldria preguntar-se fins a quin punt la població està prou informada com per incidir en determinats assumptes que poden tenir una enorme transcendència, o fins a quin punt els mecanismes de participació directa poden generar seriosos biaixos de representació si la participació es concentra només en determinades minories altament mobilitzades (amb el consegüent perill de sobredimensionar aquells que tenen preferències més intenses o determinats interessos en joc).

3.3.3. Democràcia deliberativa

Sovint es redueix la democràcia a l'acte de votar, entenent el vot com a mitjà per a expressar preferències individuals i els processos electorals com a mecanismes per identificar, agregar i comptabilitzar aquestes preferències per a la presa de decisions. D'aquesta manera, el vot es converteix en l'expressió democràtica per excel·lència, capaç d'igualar el pes de cada individu en el còmput total sota el principi d'«una persona un vot».

Durant els anys noranta, la teoria de la democràcia experimenta un gir en favor de la deliberació guiat per diferents teòrics polítics (vegeu, per exemple, Fishkin, 2011). Segons les teories deliberatives, l'èmfasi excessiu en els processos electorals i en l'agregació de preferències desvirtua una dimensió crucial de la democràcia: la formació de les preferències mitjançant el debat i de la discussió pública. D'acord amb els teòrics de la deliberació, un component destacat de la democràcia és la capacitat per a generar fòrums o espais adequats on es puguin confrontar lliurement idees i arguments entre diferents alternatives. L'èmfasi es desplaça així del vot a la paraula.

La democràcia deliberativa, doncs, aposta per arribar a decisions col·lectives per mitjà de l'argumentació i la confrontació d'idees, la qual ha de produir-se en unes determinades condicions òptimes que en garanteixin la validesa (per exemple, assegurant la llibertat d'expressió, la igualtat dels participants, la raonabilitat dels arguments, etc.). L'exercici de la deliberació permet conferir més legitimitat a les decisions polítiques en la mesura que inclou la veu de les parts afectades, obliga a escoltar i confrontar arguments, i es fonamenta en última instància en aportar raons i justificacions que convencin l'interlocutor. D'altra banda, es presumeix que la deliberació permet arribar a resultats millors en termes epistèmics (és a dir, una millora en termes de coneixement), atès que implica testar la solidesa d'arguments rivals mitjançant les raons i justificacions aportades. Per dir-ho en termes del filòsof Jürgen Habermas, la deliberació –sempre que es produeixi en unes condicions adequades– hauria de garantir que l'única força que prevalgui sigui la del millor argument (Habermas, 1984).

3.3.4. Democràcia cosmopolita

La democràcia neix com un fenomen eminentment local, vinculat primer a les petites ciutats-estat i més endavant –sota la forma de govern representatiu– als límits territorials de l'estat-nació. La globalització, tanmateix, ha debilitat el paper dels estats i ha generat un entorn cada vegada més interdependent, amb reptes que depassen els límits de les fronteres establertes (des de la gestió de les crisis financeres fins al control de les migracions, la seguretat internacional o les polítiques mediambientals, entre d'altres) i amb l'aparició de nous actors de caràcter transnacional que competeixen amb els estats.

Com a conseqüència d'això, la capacitat decisòria dels estats ha disminuït i s'ha desplaçat cap a instàncies cada cop més allunyades del ciutadà i dels mecanismes convencionals de control democràtic. En aquest sentit, un dels grans reptes que es planteja la teoria de la democràcia és fins a quin punt és possible traslladar els principis democràtics a una escala més àmplia.

Com es pregunta Dahl:

«¿Estamos ahora en medio de otro aumento espectacular de la escala en que se adoptan las decisiones, y puede quizás este cambio ser tan importante para la democracia, como lo fue el pasaje de la ciudad-Estado al Estado nacional?»

R. A. Dahl (1992a). *La democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós (pàg. 382).

Els teòrics de la democràcia cosmopolita (vegeu, per exemple, Held, 2000) sostenen que cal desenvolupar institucions, fòrums i espais de ciutadania en l'esfera internacional que complementin els àmbits existents tant en el pla local com en l'estatal. Algunes d'aquestes propostes passen per enfortir una governança internacional més democràtica amb, per exemple, una assemblea a nivell global que sigui efectiva (amb més competències i capacitat d'acció que l'actual Assemblea de les Nacions Unides), més transparència de les organitzacions internacionals, més intervenció de la societat civil i de la ciutadania en l'esfera internacional, etc.

3.4. Dilemes i paradoxes

Com a conclusió, s'inclouen en aquest darrer apartat alguns interrogants – en forma de dilema o paradoxa– que planteja la mateixa idea de democràcia com a govern del poble (o *demos*). Òbviament, aquests punts serveixen com a il·lustració d'un debat que és en realitat molt més ampli i, per tant, cal entendre'ls només com a exemples d'algunes de les qüestions fonamentals a les quals ha de fer front la reflexió teòrica sobre la democràcia.

1) Qui és el *demos*?

Si democràcia etimològicament vol dir 'govern del poble' (*demos*), a què ens referim quan parlem de *poble*? Acceptada la idea de sufragi universal, se suposa que el *demos* és el conjunt de tota la població adulta que viu en un determi-

nat territori (amb algunes restriccions tècniques). Ara bé, quan podem afirmar que un conjunt de persones formen un col·lectiu amb dret d'autogovernar-se democràticament?

La democràcia pressuposa l'existència prèvia d'un col·lectiu que s'identifiqui a si mateix com a pertanyent a un mateix grup amb voluntat d'autogovernar-se. Això connecta el debat sobre la democràcia amb temes vinculats a la identificació de grups humans, com l'etnicitat o el nacionalisme, i fa que es plantegin preguntes com ara quines són les característiques (socials, culturals, històriques, etc.) que permeten diferenciar i identificar aquests col·lectius.

La democràcia moderna, com hem comentat anteriorment, es construeix sobre la base de l'estat-nació i es fonamenta en l'organització política de l'estat com a entitat sobirana. Les fronteres entre grups que es constitueixen com a *demos* venen així delimitades a la pràctica per les fronteres entre estats. Tanmateix, aquestes fronteres han estat fruit de contingències històriques, ben sovint resultat de guerres i processos violents, la qual cosa entra de ple en contradicció amb els procediments i mecanismes associats amb la democràcia. Els estats han dut a terme històricament polítiques d'homogeneïtzació –a vegades de manera subtil, d'altres mitjançant la imposició o de la força– per cohesionar un sentiment d'identitat compartida. Tot i això, les fronteres delimitades pels estats no sempre es corresponen amb les identitats col·lectives de les nacions o grups ètnics. D'aquesta manera, podem trobar estats on conviuen diferents grups nacionals, o nacions que estan dividides entre diferents estats, la qual cosa incrementa la complexitat política.

2) Com es governa democràticament?

Si hi ha una regla d'or en democràcia, aquesta és sens dubte la «regla de la majoria» com a expressió de la voluntat col·lectiva del *demos*. Les decisions que es prenen en democràcia han d'apel·lar i atendre a les preferències i demandes de la majoria, la qual cosa implica, al seu torn, que la minoria perdora ha d'acceptar el resultat malgrat el desacord. Amb tot, aquesta regla –*a priori* senzilla– és més complexa del que pot semblar a primera vista. L'estudi sobre l'agregació de preferències per reflectir la voluntat de la majoria ha estat un camp prolífic dins de la teoria de la democràcia que ha donat peu a tota una literatura especialitzada, amb alguns problemes i paradoxes interessants com, per exemple, la paradoxa del vot o de Condorcet (vegeu el mòdul «L'enfocament econòmic de la democràcia» d'aquests materials didàctics per a una explicació detallada d'aquest fenomen).

La regla de la majoria ha originat un ampli ventall de formes institucionals i de sistemes electorals diferents (per exemple, entre sistemes majoritaris i sistemes proporcionals). Tota una línia dins de la ciència política ha estudiat com la definició d'aquestes regles té el seu impacte en la formació i la configuració de les majories i, per tant, pot acabar afectant el resultat de la decisió.

3) Els límits del govern democràtic

Que en democràcia governi la majoria no vol dir que no hi hagi límits a allò que pugui decidir aquesta majoria. El govern representatiu neix històricament, de fet, d'una certa desconfiança en relació a les capacitats i la voluntat de la multitud. Un dels temors recurrents ha estat el de la «tirania de la majoria», és a dir, que la majoria governi en detriment de les minories. L'expansió del sufragi universal feia témer que les majories acabarien per expropiar i legislar contra les classes propietàries i benestants, cosa que no ha estat ben bé així.

La institucionalització de la democràcia ha vingut acompanyada de tot un seguit de regles i mesures per evitar possibles «tiranies». Per exemple, es poden citar els casos de decisions sobre reformes o canvis fonamentals que requereixen majories qualificades o supermajories. L'existència de controls i límits ajuda a evitar la concentració de poder, com a garantia de responsabilitat i moderació. Aquesta línia entronca amb les bases teòriques del liberalisme – amb l'èmfasi en la inviolabilitat dels drets i llibertats de l'individu respecte del poder polític– i del constitucionalisme –amb la submissió del poder polític a les regles del dret.

La teoria de la democràcia ha posat molt d'esforç en el disseny de regles i institucions que garanteixin tant la governabilitat d'un sistema polític sense abusos de poder com la legitimitat que atorga la inclusió popular. Amb tot, aquesta combinació no sempre és del tot reeixida. De fet, existeix en l'àmbit de les idees una certa tensió en les democràcies liberals entre un discurs centrat en la protecció individual i la limitació del poder (component liberal) i un altre que accentua un cert col·lectivisme dirigit per la voluntat de la majoria (component democràtic).

4) El problema de la competència cívica

La idea d'igualtat en democràcia pressuposa que tots els membres del *demos* disposen de les mateixes oportunitats per participar en la presa de decisions col·lectives. Ara bé, té la majoria dels ciutadans prou informació per a prendre les millors decisions possibles? O, en tot cas, per prendre decisions mínimament i raonablement informades sobre els afers públics? Aquest dilema s'accentua a mesura que creix el paper polític del ciutadà –com succeeix en les modalitats de democràcia participativa i deliberativa.

Les enquestes d'opinió tendeixen a mostrar tossudament que els ciutadans solen estar desinformatats i desinteressats per la política. A més, les decisions polítiques poden arribar a ser extremadament complexes i requerir un nivell alt de coneixement tècnic per a poder sospesar i avaluar adequadament les possibles alternatives. Com es compatibilitza la necessitat d'un coneixement expert amb el requisit democràtic d'un govern popular? Aquesta és una pre-

gunta cabdal per al bon funcionament d'una democràcia i ha estat objecte d'enorme discussió tant des de la teoria política com des de la ciència política empírica (vegeu, per exemple, Dahl 1992b).

La democràcia representativa resol només parcialment el dilema. Encara que els ciutadans deleguin la capacitat decisòria a un grup d'experts o professionals de la política, per escollir bé aquests professionals caldrà que els ciutadans estiguin ben informats. Altrament, sense una bona informació de base ni una comprensió il·lustrada adequada –per a fer servir la terminologia de Dahl (vegeu taula 3)–, no només no podran triar bé els seus representants, sinó que tampoc podran castigar-los o expulsar-los quan considerin que no fan correctament la seva feina o que s'extralimiten en les seves funcions.

4. Lectures seleccionades

Dahl, R. A. (1999). *La democracia: una guía para los ciudadanos*. Madrid: Taurus (capítols 4 i 8).

Dahl és un dels mestres fundadors de la ciència política contemporània, essent la teoria de la democràcia el seu principal focus d'estudi. Dahl destaca no només per la seva aportació substantiva a la disciplina, sinó també per la seva claredat expositiva i argumental. Aquesta lectura n'és un clar exemple, amb una presentació pedagògica i assequible sobre què és la democràcia i quines són les institucions necessàries per a implementar-la.

Dunn, J. (dir.) (1995). *Democracia: el viaje inacabado (508 aC-1993)*. Barcelona: Tusquets («Conclusiones», pàg. 292-320).

En les conclusions d'aquest interessantíssim llibre col·lectiu sobre la història de la democràcia, Dunn ofereix una reflexió sintètica sobre l'evolució de la democràcia des dels seus orígens fins a l'actualitat. Més que centrar-se en una cronologia o recopilació de fets, el text emfasitza les transformacions clau que ha sofert la idea de democràcia i incideix en els problemes i els interrogants que n'han marcat el desenvolupament històric.

Pitkin, H. F. (2004). «Representation and democracy: uneasy alliance». *Scandinavian Political Studies* (vol. 3, núm. 27, pàg. 335-342).

L'article recull una conferència presentada per la teòrica de la política Hanna F. Pitkin sobre la relació entre democràcia i representació. L'article complementa l'anàlisi sobre l'evolució històrica de la idea de democràcia, posant el focus d'interès en el salt determinant –i alhora problemàtic i contradictori– cap al govern representatiu. Article breu però amb reflexions i preguntes de gran rellevància.

Schmitter, P. C.; Karl, T. L. (1991). «What democracy is... and is not». *Journal of democracy* (vol. 3, núm. 2, pàg. 75-88). [Trad. al castellà: Schmitter, P. C.; Karl, T. L. (1993). «Qué es y qué no es la democracia». *Sistema: Revista de Ciencias Sociales* (núm. 116, pàg. 17-30).]

Article clar i sintètic que exposa les característiques principals de la democràcia com a forma de govern i les seves diferents modalitats (què és la democràcia), en contrast amb altres règims i sistemes de govern possibles (què no és la democràcia). El text constitueix un bon mapa per situar la definició de democràcia i orientar-se en les principals línies de debat.

Sen, A. (1999). «Democracy as a universal value». *Journal of democracy* (vol. 3, núm. 10, pàg. 3-17). [Trad. al català: Sen, A. (2000). «La democràcia com a valor universal». *Revista Idees*, núm. 6.] [Trad. al castellà: Sen, A. (2001). «La democracia como valor universal». *Istor* (núm. 4, pàg. 10-28).]

Article de reflexió del premi Nobel d'economia Amartya Sen que planteja la universalitat de la idea de democràcia. L'article critica els arguments particularistes que associen la democràcia a determinats contextos culturals i defensa les bondats de la democràcia –en termes substantius– com el millor sistema de govern possible per al benestar de la població i molt especialment per a les classes menys afavorides.

Bibliografia

- Dahl, R. A.** (1989). *La poliarquía. Participación y oposición*. Madrid: Tecnos.
- Dahl, R. A.** (1992a). *La democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós.
- Dahl, R. A.** (1992b). «The problem of civic competence». *Journal of Democracy* (vol. 4, núm. 3, pàg. 45-59).
- Dahl, R. A.** (1999). *La Democracia: Una guía para los ciudadanos*. Madrid: Taurus.
- Dahl, R. A.** (2000). «A democratic paradox?». *Political Science Quarterly* (vol. 1, núm. 115, pàg. 35-40).
- Dahl, R.** (2008). *La Igualdad Política*. México DF: Fondo de Cultura Económica.
- Diamond, L. J.; Morlino, L.** (2004). «The quality of democracy. An overview». *Journal of democracy* (vol. 4, núm. 15, pàg. 20-31).
- Dunn, J.** (dir.) (1995). *Democracia: el viaje inacabado (508 aC-1993)*. Barcelona: Tusquets.
- Fishkin, J. S.** (2011). *When the people speak: Deliberative democracy and public consultation*. Nova York: Oxford University Press.
- Habermas, J.** (1984). *The theory of communicative action* (vol. I). Boston: Beacon.
- Held, D.** (2000). «Regulating globalization? The invention of politics». *International Sociology* (vol. 2, núm. 15, pàg. 394-408).
- Macpherson, C. B.** (2003). *La democracia liberal y su época*. Madrid: Alianza.
- Mair, P.** (2015). *Gobernando el vacío: la banalización de la democracia occidental*. Madrid: Alianza.
- Manin, B.** (1998). *Los principios del gobierno representativo*. Madrid: Alianza.
- Pateman, C.** (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pitkin, H. F.** (2004). «Representation and democracy: uneasy alliance». *Scandinavian Political Studies* (vol. 3, núm. 27, pàg. 335-342).
- Przeworski, A.** (2009). «Conquered or granted? A history of suffrage extensions». *British Journal of Political Science* (vol. 2, núm. 39, pàg. 291-321).
- Przeworski, A.** (2010). *Que esperar de la democracia. Límites y posibilidades del autogobierno*. Buenos Aires: Siglo XXI.
- Sartori, G.** (1999). «En defensa de la representación política». *Claves de razón práctica* (núm. 91, pàg. 2-6).
- Sartori, G.** (2007). *¿Qué es la democracia?*. Madrid: Taurus.
- Schmitter, P. C.; Karl, T. L.** (1991). «What democracy is... and is not». *Journal of democracy* (vol. 3, núm. 2, pàg. 75-88).
- Sen, A. K.** (1999). «Democracy as a universal value». *Journal of democracy* (vol.3, núm. 10, pàg. 3-17).
- Shapiro, I.** (2005). *El estado de la teoría democrática*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

